

4. Ислямов М. Династия отважных: (О подпольщице Ниамее Велиевой). – Симферополь: Крымчпедгиз, 2001. – 73 с.
5. КПРС в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій и пленумів ЦК. Політвидавництво. – Т.6. – К, 1980. – 524 с.
6. Крым в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. .Сборник. Ред. коллегия под руков. Чирвы И.С. Симферополь: Крымиздат, 1963. – 341 с.
7. ГА АРК. Ф. Р-137. – Сп. 9. – Д. 7.
8. ГА АРК. Ф. П-1. – Оп. 6. – Д. 17.
9. Архив Крымского управления КГБ СССР. Подпольное патриотическое движение в Крыму. 1941-1944. – Т. 10. – Д. 5.
10. Архив Крымского управления КГБ СССР. Подпольное патриотическое движение в Крыму. 1941-1944. – Т. 5. – Д. 3.
11. Советский Крым. – 1963. – 3 ноября.
12. Крым в Великой Отечественной войне 1941–1945. Составители Гарагуля В.К., Кондратов И.П., Кравцова Л.П. – Симферополь: «Таврия» (Вопросы – ответы: Выпуск 4), 1994. – 208 с.

Щербина І.В.

ЛІКВІДАЦІЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В ЕКОНОМІЦІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1928 – 1930 рр.)

Перехід до ринкових відносин в сучасній Україні потребує ґрунтовного вивчення попереднього досвіду, зокрема, досвіду накопиченого в роки нової економічної політики. Особливо це стосується вивчення форм та методів наступу держави на приватний капітал. Ці процеси, не дивлячись на значну кількість наукової літератури, не знайшли належного висвітлення [1]. Джерельною базою даної статті є документи центральних і місцевих архівів [2], опубліковані матеріали [3].

Перехід радянської держави до політики індустріалізації країни після XV з'їзду ВКП(б) і перші практичні кроки в цьому напрямі різко погіршили умови приватнопідприємницької діяльності непманської буржуазії. Форсована індустріалізація зажадала концентрації в руках держави всіх матеріальних, фінансових, сировинних, товарних та інших ресурсів, що були в наявності. В цих умовах курс радянської держави на „надіндустріалізацію” з неминучістю означав різке обмеження сфери розвитку приватнопідприємницької ініціативи і приводив до згортання підприємницької діяльності непманів на сировинних ринках (де останні виступали конкурентами держорганам), ринку споживчих товарів, швидкому скороченню багатьох галузей приватної промисловості, що працювали на сільськогосподарській та імпортній сировині, і торгівлі багатьма видами промислових і продовольчих товарів.

Індустріалізація форсованими темпами зажадала приливу величезних фінансових ресурсів, необхідних для розвитку галузей важкої промисловості. Отримати потрібні кошти можна було, головним чином, лише за рахунок внутрішніх ресурсів (оскільки західні кредити були практично недоступні), і передусім, за рахунок розвитку сільського господарства, продукція якого йшла на експорт. За кошти від реалізації за кордоном продукції сільського господарства можна було імпортувати необхідне для індустріалізації західне обладнання і технології. Але, щоб отримати необхідну продукцію, було потрібно розширити випуск необхідних селу товарів, що було зробити дуже складно через обмежені потужності вітчизняної промисловості і, передусім, легкої. Потрібні селянству товари можна було б закупити і за рубезжем, але це привело б до зниження запланованих високих темпів індустріалізації, проти чого різко виступав І.Сталін та його прихильники в ЦК ВКП(б), оскільки на закупівлю товарів пішла б значна частина коштів, призначених для інвестицій у важку промисловість. „Це є щось на зразок „данини”, – пояснював на липневому (1928 р.) пленумі ЦК ВКП(б) Сталін, – щось на зразок надподатка, який ми вимушені брати тимчасово [з селян – автор] для того, щоб зберегти і розвинути далі нинішній темп розвитку індустрії...” [4]. За підрахунками економістів, вилучення з сільського господарства України через фінансову (податкову) систему збільшилося з 52 млн. крб. у 1926/27 р. до 185 млн. крб. у 1929/30 р. [5].

Нееквівалентний обмін між містом і селом в умовах ринкової економіки не міг продовжуватися нескінченно довго. Приватнокапіталістичний сектор створював при цьому для держави додаткові труднощі, оскільки не тільки володів значними коштами для обміну з дрібнотоварним укладом, але й відіграв важливу роль посередника між держпромисловістю і селянськими господарствами, і складав серйозну конкуренцію державі в його відносинах з селянством.

Треба зазначити, що саму можливість „побудови соціалізму в окремо взятій країні” Й.В. Сталін на пряму пов'язував з ліквідацією „радянської буржуазії”. Виступаючи на VII розширеному пленумі виконкому Комінтерна 7 грудня 1926 р. генсек ВКП(б), торкнувшись питання про можливість побудови соціалізму в одній країні, що тоді було предметом гострих дискусій з опозицією, задався питанням: „Що означає побудувати соціалізм, якщо перекласти цю формулу на конкретну класову мову?” І сам же дав відповідь на нього: „Побудувати соціалізм в СРСР – це означає подолати в ході боротьби своїми власними силами нашу, радянську буржуазію... Тому, коли говорять про те, чи можливо побудувати соціалізм в СРСР, цим бажано сказати: чи спроможний пролетаріат СРСР подолати своїми власними силами буржуазію СРСР. Так і лише так стоїть питання при вирішенні проблеми про побудову соціалізму в нашій країні”[6].

За умов обраного курсу на ліквідацію ринкових відносин та одержавлення всіх форм власності для існування нової буржуазії вже не було вільної ніші в економічній і соціально-політичній структурі радян-

ського суспільства. Тим самим кінець існування приватнокапіталістичного сектору економіки, а рівно і доля нової буржуазії як соціальної верстви, були визначені після переходу до тоталітарних методів управління. Головну роль в процесі ліквідації приватнокапіталістичного сектору відігравали адміністративно-репресивні методи витіснення, що активно доповнювалися методами задушення економічного характеру (за допомогою конфіскаційної податкової політики, обмеження та припинення державного кредитування і т.д.).

Так, прийнята вже у лютому 1928 р. постанова ВУЦВК і РНК СРСР ставила під жорсткий контроль держави діяльність приватних організацій і підприємств на ринку сільськогосподарської сировини і продуктів [7]. Незабаром уряд України поширив дію цієї постанови на інші галузі промисловості. 17 липня 1928 р. РНК України вводить в дію постанову „Про порядок відкриття приватних промислових підприємств”. Вона істотно ускладнила процес відкриття нових, а також реконструкцію вже діючих підприємств непманами [8]. Встановлювалося, що дрібні приватні підприємства (з числом найманих робітників до 20 чол.) могли відкриватися явочним порядком і потім реєструватися в органах ВРНГ УСРР. Середні (тобто з числом робітників до 100 чол.) підприємства могли відкриватися тільки з дозволу окрвиконкомів за угодою ВРНГ УСРР. Великі (число робітників перевищує 100 чол.) підприємства могли відкриватися лише з дозволу УЕН (при цьому ВРНГ УСРР укладало з власниками таких підприємств спеціальні договори). Органи, що видавали дозволи на відкриття приватних промислових підприємств, отримали директиву керуватися в своїй діяльності не тільки загальним станом народного господарства, але, головним чином, „інтересами державної промисловості”. Таким чином, прийнята постанова відкривала перед центральними і місцевими органами влади та управління широкі можливості для адміністративного свавілля при видачі непманам дозволів на відкриття нових, реконструкцію або реєстрацію вже діючих підприємств. (Забігаючи вперед, потрібно зазначити, що скориставшись даним законом, держоргани у 1928/29 р. вдалися до широкої націоналізації приватновласницьких ценових підприємств) [9].

Прийняття урядом УСРР цього та інших правових актів, по суті, створювало правову базу для вияву адміністративного свавілля відносно представників нової буржуазії у сфері виробництва і на ринку сільськогосподарської сировини.

Процес ліквідації приватнокапіталістичного сектору в промисловості, який почався ще з 1926/27 р., значно посилювався в умовах використання тоталітарних методів. Під впливом різкого скорочення (а потім і припинення) банківського і комерційного кредитування, посилення податкового пресу, в умовах фактичного відсікання приватної промисловості від багатьох джерел сировини (насамперед, сільськогосподарської, на якій працювало більше за 4/5 приватної промисловості) приватнопідприємницька діяльність непманів стала швидко згортатися. Таким чином, різке погіршення підприємницького середовища після переходу до надзвичайних методів, що істотно розширили можливості для адміністративного втручання в приватнопідприємницьку діяльність, було прямим наслідком реалізації політичного курсу радянського керівництва, направленою на ліквідацію приватнокапіталістичного сектору народного господарства. У приватнокапіталістичній ценовій промисловості інтенсивно відбувалося скорочення тих галузей, які обробляли сільськогосподарську сировину. Так, продукція борошномельної промисловості скоротилася з 1926/27 по 1928/29 рр. більш, ніж у три рази – з 29,2 до 9,3 млн. крб., шкіряно-хутряної – майже у два рази – з 6,1 до 3,9 млн. крб. Вже у 1928 р. практично повністю припинили своє існування махоркова і тютюнова приватна ценова промисловість [10]. Скорочувалися й інші галузі приватнокапіталістичної промисловості, зокрема, металобробна (на 17,5%), видобуток мінералів (майже вдвічі) і т.д. За 1927/28 р. випуск продукції приватнокапіталістичної промисловості у порівнянні з попереднім роком поменшав на 21,5%, а накопичення, зроблені нею, становили 4,7 млн. крб., що на 17,5% нижче, ніж в 1926/27 р. [11].

Досить інтенсивно відбувався процес згортання приватної орендної промисловості України. Вже з другої половини 20-х років, незабаром після переходу до індустріалізації, органи місцевої влади почали поступово вилучати підприємства, що знаходилися в приватній оренді, і передавати їх у ведення відділів місцевої промисловості. З переходом радянської держави до політики надзвичайних методів цей процес значно посилювався, прийняв повсюдний характер і був націлений на повну ліквідацію приватної орендної промисловості. Насамперед вилучалися найбільш рентабельні і великі підприємства, відновлені і реконструйовані приватними орендарями і ті, що приносили значний прибуток. Характерним у цьому відношенні була орендна політика, що проводилася відносно приватних підприємств Харківським відділом місцевої промисловості. Так, згідно з його звітом за 1927/28 р., ним проводилася політика, націлена на повне витіснення приватних орендарів з рентабельних галузей промисловості. Підприємства після того, як вони були відновлені і реконструйовані приватними підприємцями, вилучалися і передавалися до рук держорганів або кооперації. Щоб прискорити витіснення приватних орендарів, Харківський відділ місцевої промисловості за 1927/28 р. неодноразово підвищував орендну плату для приватних осіб, внаслідок чого її розмір зріс більш, ніж на 50% [12]. Внаслідок такої діяльності приватна орендна промисловість у Харківському окрузі за один рік поменшала в 2,5 рази, а за два роки (з жовтня 1927 до жовтня 1929 рр.) вона скоротилася більш, ніж у три рази – з 27 до 8 ценових підприємств [13]. За той же період в Мелітопольському окрузі число приватних орендованих ценових підприємств скоротилося більш, ніж у 9 раз – з 19 (у 1926/27 р.) до 2 (у 1928/29 р.) [14]. За повідомленнями Прилуцького окрвиконкому, у 1928/29 р. приватна орендна промисловість округу практично припинила своє існування, оскільки в окрузі залишилося усього одне приватне орендне підприємство з одним найманим робітником, а продукція, що випускалася ним, складала суму всього 300 крб. на рік [15].

Не задовільнившись застосуванням тільки економічних методів витіснення нової буржуазії з орендної промисловості, радянський уряд пішов по шляху заборонних заходів у цій області. Так, 15 травня 1928 р.

постановою СНК СРСР були відмінені закони, що дозволяли приватну оренду державних підприємств [16].

Одним з методів скорочення приватних орендних підприємств стала практика перегляду орендних договорів, що широко розповсюдилася у цей час. Як мотив для перегляду договорів, часто використовувалися порушення приватниками термінів внесення орендної плати, невиконання обов'язків по постачанню продукції державі, незначні порушення правил експлуатації підприємств. Понад 50% розірваних у 1926/27 р. в УСРР договорів припадало на невиконання орендарями обов'язків по ремонту підприємств; 15% договорів було розірвано по причинах порушення правил експлуатації підприємств. По представленнях господарських органів суди приймали рішення про припинення орендних відносин з приватними підприємцями. Спроби колишніх приватних орендарів оскаржити у судовому порядку неправильні дії з боку державних господарських органів у справах про розірвання орендних договорів, як правило, закінчувалися невдачею. Так, з кожних 100 таких клопотань у 1918 р. суди УСРР на користь держорганів задовольнили 72 [17]. В результаті за один рік (з 1 жовтня 1927 р. по 1 жовтня 1928 р.) з приватними підприємцями було розірвано 120 договорів про оренду ценових державних підприємств, що становило 41,4% загального числа великих підприємств, що знаходилися в приватній оренді [18]. Надалі, згідно звіту Верховного суду УСРР за 1929/30 р., всі такі спірні справи судами „були вирішені на користь держави...” [19].

З осені 1928 р. в Україні почалася нова, повторна націоналізація (ренаціоналізація) промислових підприємств, що знаходилися у власності приватних підприємців. Насамперед, вона торкнулася великих і середніх приватних підприємств. За представленням окружних виконкомів ВУЦВК України скасовував колишні акти про денационалізацію підприємств, що знаходилися у приватному володінні і передавав їх у власність держорганів. Так, у листопаді 1928 р. Малою президією ВУЦВК було задоволено клопотання Тульчинського окрвиконкому про ренаціоналізацію броварні у м. Брацлаві, що належала непманові Кришштейну (рішення про денационалізацію цієї броварні було прийнято Подільським губраднаргоспом у червні 1922 р.) [20]. У грудні 1928 р. Мала президія ВУЦВК на клопотання Херсонського окрвиконкому здійснює ренаціоналізацію ковальського підприємства у м. Херсоні, що належало підприємцеві Літинському [21]. Не слабшав процес ренаціоналізації приватних підприємств і в подальші роки. Наприклад, в серпні – грудні 1929 р. секретаріат президії ВУЦВК на клопотання місцевих виконкомів неодноразово скасовував акти про денационалізацію і оголошував передачу у власність держави підприємств, що належали непманам. Так, зокрема, 12 серпня 1929 р. ним було ухвалено рішення про перехід у власність держави млина і маслоробні у Херсонському окрузі, що належав непманові Я.Я. Вібе, а 17 вересня аналогічна постанова ВУЦВК торкалася майстерні Кисельова, що була розташована у м. Києві [22]. 1 листопада 1929 р. у відповідь на прохання Київського окрвиконкому про вилучення з приватного володіння непманів Гальперіна і Діятковської чавунно-ливарного заводу, сукновальні та млина у м. Чорнобилі секретаріат президії ВУЦВК визнав ці підприємства власністю держави і передав їх на місцевий бюджет [23]. У лютому 1930 р. за рішенням Харківського окрвиконкому у с. Солоніцевка було вилучено і передано у власність місцевого райвиконкому велике ценове підприємство, що раніше (1922 р.) було денационалізоване і знаходилося у володінні непмана Е.І. Деркача. Від повторної націоналізації власника підприємства не врятувала навіть та обставина, що броварня була передана ним у користування інвалідної кооперації [24]. У м. Богодухові Харківського округу був повторно націоналізований і переданий у ведення місцевого райвиконкому один з найбільших в Україні млинів товарного типу (потужністю 1,5 тис. пудів зерна на добу), що належав непманові Шнейдеру [25]. Це було високорентабельне підприємство, повністю відновлене Шнейдером. Господар даного підприємства на початку 1928 р. був засуджений за підвищення цін на зерно на 3 роки з конфіскацією всього майна, що полегшило місцевому виконкому процес ренаціоналізації даного підприємства [26]. Таких рішень органів місцевої і центральної влади про ренаціоналізацію було прийнято надзвичайно багато.

У багатьох випадках приватні підприємства переходили у власність держави на основі судових вироків по кримінальних справах, у яких в якості обвинувачених фігурували непмани. Зокрема, таким шляхом перейшло у власність держорганів підприємство по виробництву виробів з жерсті, що знаходилося у володінні відомої приватної харківської фірми „Кока і Бірман”. Співвласники фірми С.М. Кока, М.С. Бірман та його син М.М. Бірман, конкуруючи з держпідприємствами цього профілю, щоб забезпечити збут продукції своєї фабрики, неодноразово використовували підкуп різних посадових осіб [27]. У березні 1930 р. харківський окружний суд засудив С.М. Кока на 2 роки позбавлення волі з поразкою у правах і висилку за межі харківського округу терміном на 5 років, а майно, що належало йому, було конфісковане (його компаньйон був виправданий а ще одному з співвласників, М.М. Бірману, вдалося втекти) [28].

З метою посилення адміністративного тиску на приватних підприємців у промисловості у жовтні 1928 р. ВУЦВК вніс зміни до ст. 119 Кримінального кодексу УСРР. Відтепер злісне невиконання приватним підприємцем обов'язків за договором, укладеним з державними, кооперативними або громадськими організаціями, каралося п'ятирічним ув'язненням з конфіскацією всього або частини майна, що належало непманові [29].

Для вилучення підприємств, що знаходилися в приватному володінні, активно притягувалися податкові органи. В умовах різкого посилення податкового пресу відбувалося швидке збільшення податкової заборгованості підприємств приватнокапіталістичного сектору, методи ліквідації якої були значно посилені. При стягненні податкової недоплати податкові органи нерідко вдавалися до продажу не тільки рухомої власності непманів, але й їх нерухомого майна, насамперед, промислових підприємств, що знаходилися в їхній власності. Повідомлення преси тих років містять чимало відомостей такого роду [30]. У ліквідації за борги приватних підприємств були зацікавлені відділи місцевої промисловості, оскільки вони отримували можливість по дешевій ціні придбати їхнє обладнання, будівлі, запаси сировини і т.д., про що пря-

мо заявлялося у їхніх відповідних зверненнях у фіноргани [31]. Особливо часто до послуг податкових органів для вилучення невеликих приватних підприємств – млинів, крупорушок, просорушок тощо – зверталися райвиконкоми. У зв'язку з цим, наприклад, голові Київського окрвиконкому Войцеховському у лютому 1930 р. навіть довелось звернутися з секретним листом до всіх голів райвиконкомів округу, в якому рекомендувалося при необхідності провести вилучення такого роду підприємств без участі органів прокуратури, використовуючи для цих цілей податковий прес [32].

Під впливом адміністративно-натискових методів, судового переслідування, внаслідок посилення податкового пресу, зменшення кредитування, скорочення постачання тощо приватна ценова промисловість скоротилася чисельно з 359 у 1926/27 р. і 212 у 1927/28 р. до 99 у 1929 р. і 2 до кінця 1930 р. За кількістю зайнятих робітників це відповідно становило 5 995 чол., 3 319 чол., 1 454 чол. і 17 чол. [33].

У цей час в Україні в руках приватних підприємців вже не залишалось жодного великого (тобто з числом робітників понад 100) промислового підприємства [34].

Процес скорочення приватної капіталістичної промисловості не був рівномірним і відбувався передусім у ценовій (фабрично-заводській) промисловості, а також у галузях, які працювали на сільськогосподарській сировині. Про динаміку розвитку приватної капіталістичної промисловості, ценової і неценової, в Україні дає уявлення наступна таблиця:

Таблиця 1. Валова продукція всієї (ценової та дрібної) приватнокапіталістичної промисловості України (в млн. крб.)

	1926/27 р.	1927/28 р.	1928/29 р.	1929/30 р.
Вартість промислової продукції	97,3	76,2	76,1	16,0

Таблицю складено за: ЦДАВО України. Ф.582. Оп. 1. Од. зб. 5068. Арк. 5; Вісник статистики України.- 1930.- Вип. V. – С.115-116; Ценова промисловість України 1930 р. за матеріалами річного обслідування.- Харків, 1930.- С.113. Підрахунки автора.

У 1929/30 р., за орієнтовними даними представників керівництва ЦСУ УСРР, питома вага всієї приватнокапіталістичної промисловості у випуску промислової продукції України складала менше за 1% [35]. Іншими словами, вже до початку 30-х років легальна приватнопідприємницька діяльність нової буржуазії у промисловості практично зійшла нанівець.

Таким чином, в умовах дії тоталітарних (надзвичайних) методів управління швидкими темпами відбувався процес деградації приватнопідприємницької діяльності у сфері виробництва. Видавлення представників нової буржуазії з промисловості (передусім, з великої) відбувався переважно позаекономічними методами (шляхом заборони приватної оренди і подальшого вилучення підприємств, що знаходилися в приватній оренді, повторної націоналізації державою раніше денационалізованих та переданих у приватну власність промислових об'єктів, відсіканням промисловців від джерел палива і сировини, притягнення до судової відповідальності неприємців за економічні злочини з подальшою конфіскацією належних їм промислових закладів і т.д.). Дані методи видавлення представників приватногосподарчого сектору з промисловості доповнювалися заходами економічного характеру – високим рівнем оподаткування, скороченням або припиненням кредитування та планового постачання матеріалами і напівфабрикатами. Це дозволило вже на початку 30-х років ліквідувати приватнопідприємницьку діяльність у промисловості, що (враховуючи „спеціалізацію” приватних підприємців на виробництві товарів широкого споживання) надто негативно позначилося на насиченні споживчого ринку, посиленні товарного голоду і дефіциту широкого спектру промислових товарів.

Джерела та література

1. Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу. – Харків, 2002; Калніченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Харків, 1997; Архипов В.А., Морозов Л.Ф. Борьба против капиталистических элементов в промышленности и торговле. 20-е – начало 30-х годов. – М., 1978 та інші.
2. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп.20. – Од. зб. 3185; ДАХО. – Ф.Р-871. – Оп.11. – Од. зб. 560.
3. Вісник статистики України. – 1930. – №5; Вісті ВУЦВК. –1928ж – 19 березня; Фабрики й заводи України: Стат. Довідник. – Харків, 1931 та інші.
4. Сталин И.В. Сочинения. – Т. 11. – М., 1949. – С. 159.
5. Вісник статистики України. – 1930. – Вип. V. – С. 14.
6. Сталин И.В. Сочинения. Т. 9. – М., 1948. – С. 21.
7. ЗУ УСРР. – 1928. – № 3. – Ст. 30.
8. ЗУ УСРР. – 1928. – № 18. – Ст. 168.
9. Трифонов И.Я. Ликвидация эксплуататорских классов в СССР. – М., 1975. – С. 217.
10. Сігал Б.В. До питання про приватний капітал на Україні: Стат.-екон. нариси. – Харків, 1929. – С. 31; Сігал Б.В. Приватнокапіталістична діяльність у сфері виробництва та посередництва за п'ятиріччя (1925/26 – 1929/30) //Вісник статистики України. – 1930. – № 5. – С. 115.
11. ЦДАВО України. – Ф. 582. – Оп. 1. – Од.зб. 5068. – Арк. 6.
12. ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Од.зб. 1666. – Арк. 6; – Ф.Р-869. – Оп. 1. – Од.зб. 165. – Арк. 5.
13. ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Од.зб. 1666. – Арк. 6; – Ф.Р-869. – Оп. 1. – Од.зб.166. – Арк. 1 зв.

14. Звіт Мелітопольського окрвиконкому Рад XI окр. з'їздові Рад Мелітопольщини. – Мелітополь, 1929. – С. 102.
15. Звіт окрвиконкому Рад роб., селянських та червоноарм. депутатів Прилуччини IV скликання. 1927-1929. – Прилуки, б.р. – С. 54.
16. СЗ СССР. 1929. - № 34. Ст.. 307.
17. Вестник советской юстиции. – 1928. - № 20. – С. 586.
18. Сігал Б.В. До питання про приватний капітал на Україні. – С. 30.
19. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Од.зб. 121. – Арк.. 15.
20. ДАХО. – Ф.Р-845. – Оп. 3. – Од.зб. 1999. – Арк.. 234 зв.
21. ДАХО. – Ф.Р-845. – Оп.3. – Од.зб. 1999. – Арк.. 48.
22. ДАХО. – Ф.Р-845. – Оп. 3. – Од.зб.1999. – Арк.. 252 зв., 267.
23. ДАХО. – Ф.Р-845. – Оп. 3. – Од.зб. 2873. – Арк.. 50-50 зв.
24. ДАХО. – Ф.Р-845. – Оп. 3. – Од.зб. 3177. – Арк.. 24, 27, 28.
25. ДАХО. Ф. – Р-845. – Оп.3. – Од.зб. 1706. – Арк..75.
26. Пролетарий. – 1928. – 11 января.
27. ДАХО. – Ф.Р-871. – Оп. 11. – Од.зб. 2197. – Арк.. 7, 29, 33, 77.
28. ДАХО. – Ф.Р-871. – Оп. 11. – Од.зб. 2197. – Арк.. 245, 157.
29. ДАХО. – Ф.р-845. –Оп. 3. – Од.зб. 1993. – Арк.. 53 зв.
30. Вісті ВУЦВК. – 1928. – 4 травня; Комуніст. – 1929. – 12 липня; 16 липня.
31. ДАКО. – Ф.Р-632. – Оп. 1. – Од.зб. 1102. – Арк..252.
32. ДАКО. – Ф.Р-495. – Оп. 3. – Од.зб. 14. – Арк.. 13.
33. Більшовик України. - 1928. - № 18. – С. 46; Сігал Б.В. До питання про приватний капітал на Україні. – С.145; Цензова промисловість України 1928/29 р. за даними кон'юнктурної звітності. – Харків, 1930. – С. 20–21; Цензова промисловість України 1930 р. за даними кон'юнктурної звітності. – Харків, 1931. С. 82.
34. Фабрики й заводи України: Стат. Довідник. – Харків, 1931. – С.4–5, 552–553.
35. Вісник статистики України. – 1930. – Вип. V. – С.116.

Яблоновская Н.В.

ЖУРНАЛ «ИЗВЕСТИЯ КАРАИМСКОГО ДУХОВНОГО ПРАВЛЕНИЯ» (1917–1919) В КОНТЕКСТЕ КАРАИМСКОЙ ПРЕССЫ НАЧАЛА XX ВЕКА

Журнал «Известия караимского Духовного Правления» по настоящее время остается единственным примером крымского караимского национального периодического печатного издания, поэтому его описание чрезвычайно **актуально** с точки зрения исследования как истории этнической прессы Крыма, так и общественно-политической жизни крымской караимской общины начала минувшего столетия. До середины 1980-х гг. пресса крымских караимов не привлекала внимания исследователей. С 1985 г. в России и Украине начали появляться так или иначе затрагивающие данную проблему исследования [16]. Из них наиболее полной и обстоятельной нам представляется статья О.Б. Белого [1], описательный характер которой все-таки не позволил автору подробно остановиться на содержательной стороне «Известий караимского Духовного Правления».

Изучение структуры данного журнала, его преемственной связи с предыдущими караимскими изданиями России, проблемы национального и культурного возрождения караимов на его страницах составляют **задачи** нашей статьи.

Начало XX столетия стало настоящим “золотым веком” для крымских караимов, которые всегда играли заметную роль в истории полуострова. Одной из главных примет этого национального возрождения явилось открытие караимских изданий, рассматривавших проблемы национального прошлого и будущего, национальной религии, национального образования и культурной жизни. Это были журналы «Караимская жизнь» (Москва, 1911–1912), «Караимское слово» (Вильнюс, 1913–1914), Сабах (1914, Луцк).

Значимость первого издания не только для караимской общины, но и для всех жителей Крыма сразу же была отмечена в русской печати. Газета “Крымский Вестник” писала: “У нас уже сообщалось о выходе в свет первого номера первого караимского журнала: “Караимская жизнь”. Насколько значителен этот факт, можно будет сказать лишь впоследствии: всякий орган печати имеет будущее только тогда, когда он уже имеет прошлое. Но для нас, крымчаков, новый журнал уже представляет некоторый особый интерес потому, что караимская жизнь не только связана тысячей исторических нитей с крымской жизнью, но и играет в ней заметную роль, особенно в некоторых городах, где почти все правомочные горожане-цензовики сосредоточены в караимской общине и партийные разногласия в городских думах соответствуют внутреннему расслоению караимства: неудивительно поэтому, что Крым, его города, исторические памятники, его история, его обитатели, живые и мертвые, занимают такое большое место в тексте нового журнала, и прочитать его было бы интересно не только для самих караимов, но и для всех, кто намеревается посетить Крым или поселиться в одном из его уголков” [14, с.55].

Крым – историческая колыбель караимов – некоторое время оставался в стороне от этого национального издательского процесса, хотя уже в 1914 г. Ароном Ильичом Катыхом, газзаном феодосийской караимской общины, была предпринята попытка организации в Феодосии караимского журнала под названием “Вестник караимской жизни” [15]. Однако этот замысел остался нереализованным – препятствием явилась